

Araştırma Makalesi / Research Article

1720-1730'lu Yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyasetinde Azerbaycan'ın Kuzeybatı Topraklarının Yeri ve Rolü*

Elvira Latifova**

Öz

Araştırmakta olduğumuz dönem Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyasetinde özel bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti Kafkasya'da güçlenme konusunda Doğu'da geleneksel rakibi Safevi Devleti dışında Rusya İmparatorluğu ile de mücadele etmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti, önceki dönemlerde olduğu gibi, 1720-1730'lu yıllarda da rakipleri ile mücadelede yerli Müslüman yönetimleri güçlendirerek onlara güvenme siyasetini sürdürdü. Söz konusu yerel yönetimler arasında Azerbaycan'ın kuzeybatısında bulunan Sahur (İlisu) Sultanlığı, Şeki Hâkimliği ve Car-Tala Cemaatlikleri bölgesel ağırlığa sahipti. Bu durumu dikkate alan Osmanlı Devleti, söz konusu bölgesel güçlerle ilişkilere özel önem vermişti. Mevcut durumda yerel yöneticiler daha çok kendi çıkarlarını koruma yönünde hareket etseler de, Osmanlı-Safevi-Rusya rekabetinde Osmanlı yönetimini kabul etmeyi tercih ediyorlardı. Bu seçimde dinî faktör önemli bir rol oynamıştır. Çalışmamızda XVIII. yüzyılın 20-30'lu yıllarında Azerbaycan'ın kuzeybatı topraklarının Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyasetindeki yeri ve rolü dönemin kaynaklarına istinaden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Devleti, Kafkasya, Kuzeybatı Azerbaycan, Sahur, İlisu, Şeki, Car-Tala.

* Geliş Tarihi: 29 Temmuz 2022 – Kabul Tarihi: 31 Ocak 2023

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Latifova, Elvira. "1720-1730'lu Yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyasetinde Azerbaycan'ın Kuzeybatı Topraklarının Yeri ve Rolü." *bilig*, no. 107, 2023, ss. 101-125, <https://doi.org/10.12995/bilig.10704>.

** Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü – Bakü/Azerbaycan

ORCID: 0000-0002-4218-6224

elatifova@mail.ru

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Kafkasya politikası bağlamında incelediğimiz kuzeybatı Azerbaycan toprakları tarihsel olarak askerî-stratejik öneme sahipti. Çağdaş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Zagatala, Balaken, Şeki, Oğuz, Gabala ve Kah bölgelerini içeren bu topraklar, Orta Çağ'da oluşturulmuş ve birbirinin yerine geçen Türk devletlerinin Kafkasya siyasetinde önemli bir yer tutmuştur. Örneğin Selçuklular döneminde bu topraklar, Hristiyan dünyasını¹ doğrudan sınırlayan “uç topraklar”ı oluşturmuş ve özel bir statüye sahip olmuştur (Guseyn-zade 78-79). XIII ve XIV. yüzyıllarda, Azerbaycan'da Moğol egemenliği sırasında, kuzeybatı Azerbaycan'ın “uç toprağı” olması statüsü devam etmiştir.

XVI. yüzyılda Kafkasya uğruna Safevi-Osmanlı rekabeti başladığında, kuzeybatı Azerbaycan topraklarının ve burada ortaya çıkan feodal beyliklerin önemi her iki rakip taraf için de arttı. Azerbaycan topraklarının tek bir devlet olarak birleştirilmesi için savaşan Safevi şahları I. İsmail ve oğlu Tahmasb döneminde, ilk olarak bu bölgede Şeki Hâkimliği'nin güçlendirilmesine ve komşu Gürcü krallıklarının boyunduruk altına alınmasına gayret göstermişlerdir. 1551 yılında Şeki Hâkimliği'ne tamamen boyun eğdirildi ve toprakları Safevi Devleti'ne katıldı (Efendiyev 90-92). Bu olaydan 11 yıl sonra, Safevi Şahı Tahmasb'ın fermanıyla Şeki Hâkimliği'nin batısında yeni bir yerel Müslüman Hâkimlik - Sahur (İlisu) Sultanlığı² kuruldu (Berje Tom II s.1085, belge no 1).

Görüldüğü gibi yukarıda bahsi geçen önemli olaylar Safevi-Osmanlı savaşlarının 1514'te başlayan ilk aşaması ve bu aşamayı sona erdiren 1555 Amasya Antlaşması sonrası döneme denk gelmektedir. Bir müddet sonra, XVII. yüzyılın başlarından itibaren, incelediğimiz bölgede üçüncü bir yerel devlet kurumu - Car-Tala Cemaatlikleri (Topluları) ortaya çıktı³.

1555 yılında imzalanan Amasya Barış Antlaşması, Safevi-Osmanlı savaşlarının sonu değil, tarafların sonraki savaşlara hazırlanmaları için bir ara olmuştur. Bu iki Türk devleti arasında çıkacak savaşlarda, Kafkasya'da hangi rakibin konumunun güçlendirilebileceği konusu, birçok durumda yerel yönetimlerin konumuna bağlı olduğundan, her iki rakip devlet de mümkün olduğunca onları kendi saflarına çekerek güçlendirmeye çalışmıştır. Nitekim bu hususta, çağdaş Azerbaycan'ın kuzeybatısında ortaya çıkan ve yukarıda

bahsi geçen Şeki Hâkimliği, Sahur-İlisu Sultanlığı ve Car-Tala Cemaatlikleri oldukça önemli bir yere ve role sahipti (Latifova, “XVI. Yüzyılın Sonu” 2269). Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin Kafkasya politikasında kuzeybatı Azerbaycan meselesi, dönemi inceleyen birçok araştırmacının dikkatinden kaçmıştır. Osmanlı Devleti'nin Kafkasya politikasını ve Safevi-Osmanlı ilişkilerini araştıran değerli bilim adamları (Mustafazade, Aliyev, Çakmak, Bilge, Külbilge vd.), konuya daha geniş bir ölçekte yaklaşmış, bu politikanın geliştirilmesinde bireysel yerel hâkimliklerin rolüne yeterince dikkat çekmemişler ve bunun sonucunda meselenin kapsamlı araştırılmasında boşluklar oluşmuştur.

Araştırmamanın kuramsal ve metodolojik temeli farklı verilerden oluşmaktadır.

Makalenin yazılmasının temel amacı, 1720-1730'lu yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyasetinin nesnel manzarasını kaynaklara dayalı olarak ortaya koymaktan ibarettir.

Araştırmamanın kaynakları öncelikle Sakartvelos Erovnu Arkivi'nde (SEA) (Gürcistan Millî Arşivi) ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen belgelerden oluşmaktadır. Ele alınan konuyla ilgili diğer önemli bir kaynak da 1866-1904 yılları içerisinde Rus oryantalist Berje'nin editörlüğü ile basılmış ve 12 ciltten oluşan “Kafkas Arkeografya Komisyonu'nun Belgeleri”nin (Berje, Aktı - Sobranniye Kavkazskoyu Arheografiçeskoyu Komissiyeyu)⁴ ikinci cildinde yer alan Osmanlı ve Safevi hükümdarlarının kuzeybatı Azerbaycan Hâkimlerinin adına gönderdikleri fermanlardan oluşmaktadır. Araştırmada yararlanılan kaynaklar arasında T.M. Musevi'nin (*Orta Esr Azerbaycan Tarihine Dair Fars Dilinde Yazılmış Senedler* ve *Orta Esr Azerbaycan Tarihine Dair Fars Dilinde Yazılmış Senedler*) ve C. V. Kagramanov'un derlediği belge koleksiyonlarında yayımlanan bazı fermanlardan da bahsetmek gerekir. Aynı zamanda, incelenen dönemin çağdaşları olan bazı yazarların (El-Cari, Molla Mehemed, *Car Salnamesi*. Arapcadan terc. Sevda Süleymanova; Calalyan, Yesai Hasan. *Kratkaya İstoriya Stranı Albanskoy*. Çev. Z. M. Buniyatov), Osmanlı (Bedreddinzade Ali-bey “Kaime” Rusçaya Çev. T. M. Mamedov), Gürcü (Bagrationi, Vakhuşti. *İstoriya Tsarstva Gruzinskogo*. Rusçaya çev. N.T. Nakaşidze) ve Ermeni (*Armyanskaya Anonimnaya Hronika 1722-1736* gg, Çev. Z. Büniyatov) eserlerinin çevirileri kaynak olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın kronolojik çerçevesi olarak 1720-1730'lu yılları seçilmesinin sebebi bu dönemde Kafkasya'daki üç büyük gücün - Osmanlı, Rus ve Safevi devletlerinin - çıkarlarının çatıştığı zirve noktalarından biri olmasıdır.

XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Kafkasya'daki Siyasi Durum ve Osmanlı Devleti'nin Bölgesel Siyaseti

XVIII. yüzyılın ilk çeyreği Güney Kafkasya'da siyasi durumun gerginleştiği kritik bir dönemdir. Özellikle 1720'li yıllardan itibaren geleneksel Osmanlı-Safevi rekabetine Rusya'nın Kafkasya siyasetinde etkin hâle gelmesi de eklenir. Şunu da kaydedelim ki, söz konusu dönemde Azerbaycan'ın kuzeybatı toprakları Safevi Devleti'ne bağlıydı. Bölgede Safevilere karşı peşe peşe isyanlarla sonuçlanan siyasi gerginliğin temel nedenlerinden biri vergi siyasetinin sertleştirilmesi sonucunda ahalinin ekonomik durumunun ağırlaşmasıydı. XVIII. yüzyılın başlarında Safevi Devleti siyasi ve ekonomik kriz dönemine adım attı.

XVII. yüzyılın sonlarında yönetime gelen zayıf iradeli Hüseyin Mirza (1694-1722) fiilî olarak saray ve dinî eşrafın etkisinde kalarak onların diktesiyle devleti yönetiyordu. Ağır vergi siyasetine Şii din adamlarının tahrikinin de eklenmesi Hüseyin Mirza'nın dinî ayrımcılık siyaseti izlemeye başlamasına neden oldu. Bu durumun en açık kanıtı Sünnilerin takip edilmesi şeklinde kendini göstermekteydi (Calalyan 19).

Feodal zulmünün ve ekonomik sömürgecinin güçlenmesi ve dinî ayrımcılık siyasetinin artması Safevi ülkesinin tamamında olduğu gibi Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgelerinde de halk isyanlarına neden oldu. 1707, 1709, 1711 yıllarında Safevilere karşı isyanlar başladı (El-Cari 21; Latifova, *İlisuyskoye* 54). Safevilerin dinî baskısı, yerli Sünni halkı yardım için Osmanlı sarayına başvurmaya gittikçe daha fazla mecbur etmekteydi. Bu isyanların zirve noktası 1721 yılında Şamahı'da Hacı Davud ve Gazıkumuklu Surhay Han'ın liderlik ettiği isyan oldu (Aliyev 27).

Mevcut durum 1720'li yıllarının başlarında Osmanlı'nın Kafkasya siyasetinin aktifleşmesi için verimli bir ortam oluşturdu.

1722'nin Ekim ayında Afganlar tarafından İsfahan'ın ele geçirilmesi, Hüseyin Mirza'nın esir alınması ve Afgan boylarından olan Gılzayların lideri Mahmud'un Şah ilan edilmesi ile Safevilerin merkezî hâkimiyeti zayıfladı (Mustafazade, *XVIII Yüzyıllık* 10). Ortaya çıkan otorite boşluğunda yerel

ayanlar idareyi ellerine alamadılar. Buna bir takım ciddi iç ve dış etkenler, özellikle Azerbaycan'ın farklı bölgeleri arasında güçlü ilişkilerin bulunmaması ve büyük devletlerin bölgedeki çıkarları engel oldu.

1722 senesine gelindiğinde Osmanlı Devleti Kuzey Azerbaycan'da konumunu güçlendirebildi. Safevi Devleti'nin başarısız dinî siyasetinden yararlanan Osmanlı Devleti, Kuzey Azerbaycan ve komşu Dağıstan ahalisinin önemli bir kısmını kendi tarafına çekebildi. Osmanlı Devleti'nin bölgesel temsilcileri Kuzey Azerbaycan'da Hacı Davud, Gazikumuklu Surhay Han, Gaytaklı Ahmet Han, Sahurlu Ali Sultan gibi yerel liderlerle irtibat hâlindeydiler. Hacı Davud Han'a yazılan name-i hümayunda, Şirvan ve havalisindeki Safevî saldırılarını önlemesi amacıyla Şirvan Hanlığı'nın yurtluk ve ocaklık olarak kendisine verildiği, hediye olarak bir adet samur kürk, iki adet tuğ ve bir sancak gönderildiği bildirilmiştir. Buna ek olarak, Tiflis'i ele geçirmek ve Rusya'nın Kumuklara saldırısını engellemekle mükellef Erzurum Valisi İbrahim Paşa'ya yardımcı olması, bölgede paşa ve sancakbeyi tayinine layık kişiler varsa isimlerini İbrahim Paşa'ya bildirmesi emredilmiştir (BOA, A.DVNS.NMH.d, no. 7, s. 65-66; BOA, C.HR, no. 28/1394, v.1-2). Buna ilaveten, henüz 1721'in sonbaharında Hacı Davud ve Şamahı isyanının diğer liderleri Sultan III. Ahmed'e başvurarak kendilerini ve yönettikleri hâkimlikleri Devlet-i Aliye'nin yönetimi altına kabul etmesini ve Şirvan'ın savunması için orduların gönderilmesini rica etmişlerdi. Hatta Sultan III. Ahmed adına para basılmasına da başlanmıştı (Mustafazade, *Azerbaydjan* 31). Bedreddinzade Ali Bey'in yazdığına göre cuma günleri Şirvan camilerinde hutbeler Sultan III. Ahmed adına okunmaktaydı (Mamedov 73).

Osmanlı Devleti'nin Güney Kafkasya'da, özellikle de Kuzey Azerbaycan'da güçlenme siyaseti Rusya İmparatorluğu'nu ciddi şekilde rahatsız ediyordu. 1722 yılının Mart ayında İsfahan yakınlarında Şah ordularının Mir Mahmud liderliğindeki Afganlar tarafından yenilgiye uğratıldığı haberini alan I. Petro, durumdan haberdar olan Osmanlı Devleti'nin Safevîlerin mirasına sahip çıkma amacıyla askerî operasyonlara başlamasından ve bu meselede Rusya'dan önce hareket etmesinden çekiniyordu. Külbilge'nin de yazdığı gibi, I. Petro'nun korkusu Safevî ordusu ya da Afganlılar değildi. Asıl tehlike, bölgeyle çok uzun zamandır dinî ve siyasî bağları olan Osmanlı Devleti'ydi (Külbilge 80). Bu sebepten Petro 1723 yılının yazına Hazar kıyısı

istikametine planladığı sefere daha erken başlamak zorunda kaldı (Mustafazade, *Azerbaydjan* 42).

I. Petro'nun 1722 yılında Azerbaycan'ın Hazar kıyısındaki bölgelerine sefere başlaması ve Bakü'nün işgal edilmesi Osmanlı'yı Güney Kafkasya'nın kalan arazilerini ele geçirme konusunda kararlı adımlar atmak zorunda bıraktı. 1723 yılının mayıs ayında Osmanlı orduları Kör İbrahim Paşa komutasında Erzurum'dan Tiflis yönüne hareket etti. Seferin başlamasının sebebi Rusya'ya kaçan Kahetiya Çarı Vakhtang'ın oğlu Şahnavaz'ın Osmanlı tarafına başvurusuydu. Kaynakta bildirildiğine göre Muhammed Kulu Han Tiflis'i aldıktan sonra Şahnavaz Erzurum'a kaçarak paşaya Tiflis'te olup bitenlere dair bilgi verdi. Paşa da bu bilgileri Sultan III. Ahmed'e ulaştırdı. Bu durum Sultan'a Tiflis yakınlarındaki Meskheta'yı ele geçirip topraklarına katması için elverişli ortam hazırlamaktaydı ve o da fırsatı kaçırmadı (Büniyatov, *Armyanskaya* 7).

Mesele şu ki Muhammed Kulu Han ve Car-İlisu⁵ birleşik kuvvetleri Tiflis'i ele geçirdikten sonra anlaşma gereği ödeyecekleri vergiyi alıp az sayıda asker bırakarak geri dönmüşlerdi (El-Cari 22). Bu durumda Tiflis'in Osmanlı orduları tarafından alınması hiç de zor olmadı. Osmanlı birlikleri 10 Haziran 1723'de savaşmadan Tiflis'e girdiler. Kafkasların kalbinde duran Gürcistan topraklarındaki Tiflis kalesi, kuzeyden sarkan Rusların durdurulması için hayati öneme sahipti ve Osmanlı Devleti şimdi bu çok stratejik noktaya sahip olmuştu. Tiflis, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunduğu süre boyunca Şirvan'daki Osmanlı birliklerinin lojistiği için bir üs olarak kullanıldı (Külbilge 113-114). Aynı yılın sonbaharında Osmanlı ordusu Gence'ye yaklaştı. *Car Salnamesi*'nde kaydedildiğine göre Osmanlı askerî birlikleri Gence'nin yukarı mahallesini ele geçirdiler ve aşağı mahallede savaşa girdiler. Osmanlılar Gence'yi hemen alamadılar. Osmanlı birlikleri şehir yakınlarında en uygun noktada konuşlandırıldı. Kahetiya Çarı Muhammed Kulu Han Tiflis'te hapisten kaçarak Car, Tala ve diğer topluluklarla birlikte sefer konusunda anlaşarak Gence'ye saldırmaya başladı (El-Cari 22). Gence'ye dâhil olduktan on iki gün sonra Osmanlı ordusu Kahetiya ve Car-Tala topluluklarının birleşik kuvvetlerinin saldırısı altında Gence'yi terk ederek Tiflis'e, oradan da Erzurum'a çekilmek zorunda kaldı. Gence'nin alınamaması ve Osmanlı ordusunun ilerlemesindeki başarısızlığı üzerine Kör İbrahim Paşa Sultan Ahmed tarafından seraskerlik görevinden azledilerek yerine Diyarbakırlı

Arifî Ahmed Paşa atandı (Mustafazade, *Azerbaydjan* 73). Şirvan Seraskeri İbrahim Paşa'nın Tiflis'te çok fazla beklemesi ve Osmanlı komutanlarının kendi aralarındaki çekişmeler yüzünden Osmanlı kuvvetleri Hacı Davud'un yardımına zamanında yetişilemedi ve sonuçta Bakü Ruslar tarafından işgal edildi (Bilge 197).

Trabzon ve Kars Beylerbeyi Sarı Mustafa Paşa'ya Hacı Davud'u destekleme görevi verilmişti. O, 1723 yılının eylül ayında Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgelerinden geçerek Dağistan'a girdi (Bilge 198). Şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı hükûmeti hem Kafkasya seferinden önce hem de sefer sırasında yerel yöneticileri kendi tarafına çekme konusuna özellikle dikkat etmekteydi. Osmanlı sarayı yerel yöneticilere onların mülkleri üzerindeki hâkimiyetlerini tanıyan özel hüküm ve fermanlar göndermekteydi. Onlara değerli hediyelerle birlikte Osmanlı Sultanı'ndan veya diğer hükümdara bağlılığını kabul etmesini sembolize eden hilat gönderilirdi. Yerel yöneticilere aynı şekilde Osmanlı unvanları verilirdi.

Şöyle ki 3 Ağustos 1723 tarihinde (Hicri 1 Zilkade 1135 yılı) Osmanlı Sultanı III. Ahmed tarafından Sahurlu Ali Sultan'a özel ferman gönderildi. Fermana göre Sahur Hâkimliği'nin de birleştirilmesi şartıyla o, Şeki Eyaleti'nin Beylerbeyi unvanına layık görülmüştü. Sahur Hâkimliği Şeki Eyaletine sancak statüsü ile birleştirilmekteydi. Fermanla Ali Sultan'dan derhâl Beylerbeyi görevini üstlenmesi talep edilmekteydi. Bununla birlikte kendisine Hacı Davud'la sıkı ilişkiler kurması tavsiye edilmekteydi:

[...] Bir süre önce tarafımızdan bizim özel lütfumuzla Kırım Hanı derecesine yükselttiğimiz Şirvan hükümdarı Hacı Davud'la sıkı şekilde birleşerek onunla birlikte İslam'ın dört tanınmış mezhebine mensup halk arasında sürekli, yorulmadan şeriat hükümlerinin yayılması ve yerine getirilmesi, onun sarsılmaz şekilde yaşama geçirilmesi ile ilgilenmelisiniz. Bununla birlikte din adamlarına ve seyitlere gerekli saygıyı göstermeli ve çeşitli hâkimlerin sahip oldukları köyler, topraklar, evler, otlak ve yaylaklar üzerindeki haklarını onaylamalısınız. (SEA, pondi (fon) 1414, sia (gömlek) 2, dokumenti (belge) 2, 27-27 ob)

Böylece 1723 yılında Sahur-İlisu Sultanlığı Şeki Hâkimliği ile birlikte Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına geçti. Bu olayla ilgili XIX. yüzyıl tarihçisi Abbasgulu Ağa Bakıhanov da kısaca bilgi vermektedir: “Sahurlu Ali Sultan

iki tuğlu Paşa unvanı ile Şeki ve Sahur Beylerbeyi olarak atanmıştı". Lakin yazar yanlışlıkla bu olayın 1712 yılında yaşandığını kaydetmektedir (Bakıhanov 125-126). Yukarıdaki fermana da görüldüğü gibi bu atama 1723 yılının ağustos ayında yapılmıştı.

Ali Sultan'ın Şeki Beylerbeyi olarak atanması tesadüfi değildi. Osmanlı Devleti Ali Sultan'ın Safevi yönetimine karşı harekâtındaki hizmetlerini dik-kate alarak Azerbaycan'ın kuzeybatısıyla birlikte Kaheti, Kartli ve Dağıstan Hâkimliklerindeki konumunu güçlendirmek için kendisini güvenilir bir müttefik olarak görüyordu. Bu durum da Sahur-İlisu Sultanlığı'nın komşu devlet birlikleri arasındaki etkisinin güçlenmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, kuzey Azerbaycan topraklarını kontrol altına aldıktan sonra Safeviler döneminde kurulan idari birimlerde bazı değişiklikler yaptı. Azerbaycan arazisi yeni askerî-idari birimlere- vilayet, eyalet veya beylerbeylik ve sancaklara bölündü (Mustafazade, *Azerbaydjan* 111-112)

Yukarıda bahsettiğimiz fermanın metninden de anlaşıldığı gibi Ali Sultan Şeki Beylerbeyi unvanına layık görülmüş, Sahur-İlisu Sultanlığı ise Sahur Sancağı adıyla bu beylerbeyliğe bağlanmıştı. Şunu da kaydedelim ki, Ali Sultan Sahur Hâkimliği'nin temelini atmış olan Adı Görklü Bey'in oğlu, Sarı Ali Bey'in torunu idi (Berje, Tom III s. 326, belge no 593).

Sultan III. Ahmed Ali Sultan'ı Şeki Beylerbeyi olarak atarken dedesi Sarı Ali Bey'in Osmanlı Devleti'ne olan hizmetlerini de dikkate almıştır (Berje, Tom II s.1091, belge no 18). Böylece Ali Sultan kuzeybatı Azerbaycan'da en etkili hâkimlerden birine dönüşmüştü. Ayrıca Rusya ile Osmanlı arasında Kuzey Azerbaycan ve genel olarak Kafkasya'da etkinlik sağlama konusunda rekabet artarak devam etmekteydi. Lakin 1724 yılında İsveçlilerle savaşı yeni bitirmiş olan Rusya, Prut Savaşında yaşanan yenilgiyi de hatırlayarak Osmanlı Devleti'ne açık şekilde karşı çıkmak istemiyordu. Uzun süren görüşmelerden sonra Rusya tarafı Osmanlılara barış yapmayı önerdi. Tartışma ve görüşmelerden sonra taraflar Safevi mirasının paylaşılması konusunda anlaşmaya vardılar.

İstanbul Barışından Sonra Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'ın Kuzeybatısına Yerleşmesi

27 Haziran 1724'te İstanbul'da Rusya İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti arasında İstanbul Antlaşması'nın imzalanması ile Kuzey Azerbaycan top-

rakları iki devlet arasında paylaşıldı (Çakmak 25). İstanbul Antlaşması'nın şartlarına göre Batı Hazar bölgeleri Rusya'da, Doğu Gürcistan (Kartli ve Kahetiya), Şirvan, Gence, İrevan, Karabağ, Nahçıvan, Güney Azerbaycan ve Irak-ı Acem Osmanlılarda kaldı⁶ (BOA, A.DVNS.NMH.d, no. 7).

Antlaşmanın özel maddesi Hazar Denizi'nin kıyı bölgesi dışında kalan Şirvan'la ilgiliydi. Şirvan, Osmanlı Devleti'nin himayesi altında yarı bağımlı hanlık olarak ilan edildi. Yerel halk arasında son derece etkili olan Hacı Davud Osmanlı hükûmeti tarafından Şirvan Hanı olarak tanındı. Antlaşmanın ikinci maddesine göre Osmanlı Devleti burada garnizon bulundurma hakkına sahip değildi:

Şemahi şehri Şirvan eyaletinde Devlet-i Aliyye'nin hükûmetinde olan mahallerin hanlarına makarr-ı hükûmet olup ve Şemahi şehri vaz'-ı kadîmi üzere kalıp müceddeden istihkâm verilmeyip, Devlet-i Aliyye tarafından muhafazasına 'asker ve başka hâkim ta'yîn olunmaya. Lâkin Devlet-i Aliyye tarafından ta'yîn olunan han itâ'atden rûgerdân olmak misillü fesâdı zâhir olup ve yâhûd ol memleket ahâlisi beyninde Devlet-i Aliyye'nin rızâsına muhâlif ihtilâl u ihtilâf zuhûr ederse ve yâhûd müşârün-ileyh Moskov çarı zabtında olan mahallere tecâvüz ü ta'arruz sadedinde olurlar ise bu makûle ihtilâlün def' ü ref' ve 'azl u te'dîb ve nizâmlarıçün Devlet-i Aliyye tarafından iktizâsı kadar 'asker ta'yîn olunup Kür suyunu mürûr etmezden evvel Moskov zâbitlerini habîr ü âgâh eylerler. (BOA, A.DVNS.NMH.d, no. 7, 78-82)

Şunu da ilave edelim ki bu madde yalnız Şirvan'ı değil, Kür Nehri'nin kuzeyindeki tüm mülkleri de içermektedir. Zira bu bölgeler Osmanlı Devleti himayesine geçse de burada ordu bulundurulamazdı. Rusya ile Osmanlı Devleti'nin yeni sınırları arasında kalan arazi iki devlet arasında tampon bölge olarak Safevi Devleti'nin yönetiminde kaldı. İstanbul Antlaşması sonucunda Osmanlı ve Rus orduları arasında muhtemel çatışma önlenmiştir. Aynı zamanda bu anlaşma Osmanlılara Hazar'a kıyı bölgeler dışında Azerbaycan'da hâkimiyetini genişletme imkanı verdi.

Böylece İstanbul Antlaşması gereğince araştırma konumuz olan Şeki Vilayeti, Sahur Sancağı ve Car-Tala Cemaatlikleri ile birlikte resmen Osmanlı Devleti'nin idaresine geçti. Buna rağmen Car-Talalılar birkaç yıl boyunca

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tanımayı reddettiler. Şöyle ki Osmanlı yönetiminin talep ve talimatlarına rağmen Carlılar 1727-1728 yıllarında Osmanlı Sultanı tarafından tuğlu paşa rütbesi ile Şamahı Hanı görevine atanmış olan Surhay Han Gazıkumuklunun hâkimiyetini tanımıyorlardı (Süleymanova, *XVIII Esrde* 12). *Car Salnamesi*'nde Car-Talalıların Sığnak'taki Topkaraağaç Kalesi'ne, yanı sıra bölgedeki diğer kalelere ve Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Kahet'in diğer yerleşim birimlerine düzenledikleri sefer ve saldırılarından bahsedilmektedir (El-Cari 23).

Osmanlılarla Car-Tala Cemaatlikleri arasında barış 1728 yılı ocak ayının son günlerinde imzalanmıştı. *Car Salnamesi*'ne göre onlar vezir ve Tiflis Valisi İshak Paşa aracılığıyla "...kendilerine reaya ve toprak (mülk) verilmesi ricasını 'Büyük İmam'a' arz ettiler"⁸. Osmanlı Sultanı onların ricasına cevap olarak kendilerine "Cebeli-Fethi ile Kavaz ve Kapıçay nehirleri arasındaki" toprakları verdi (El-Cari 22). Bu fermanla Osmanlı Sultanı Car Beylerinin kontrolünde olan topraklar üzerindeki hâkimiyeti, önceki dönemlerde olduğu gibi "Sınır Muhafızları" görevini üstlenmeleri şartıyla tanımaktaydı.

1728'in ocak ayında imzalanan barış uzun süreli olmadı. Aynı yılın eylül ayında Carlılar anlaşmayı ihlal ederek Osmanlı Devleti'ne bağlı Kızık'a saldırdılar ve 120 kişiyi esir aldılar (El-Cari 23-24). Ekimin başlarında Osmanlı tarafının cevap tedbirlerine rağmen bölgede barışın sağlanması mümkün olmadı (BOA, C..AS ..№746, g. 31373).

Bagrationi Vakhuşti'in verdiği bilgilere göre Osmanlıların Topkaraağaç'ta kale inşa edip, toprakla güçlendirmesi ve garnizonlarını buraya yerleştirmeleri Carlıları ciddi şekilde rahatsız etmişti (Bagrationi 176). 1729 yılının şubat ayında Car-Tala silahlı güçleri Topkaraağaç Kalesi'ni yedi gün boyunca kuşattılar. Osmanlı birliklerinin kuşatma altındakilere yardım amacıyla Gabırır Nehri'ne geldiği bilgisini alan Car-Talalıları burada kendileriyle çatışmaya girdiler. İshak Paşa ve Tebrizli Ali Paşa da Padar köyüne ilave kuvvetler sevk ettiler. Yaşanan savaşta Car-Talalıları mağlup olarak dağlara çekilmek zorunda kaldılar (El-Cari 24). Padar köyü Osmanlılar tarafından alınmış, ahalisi ise vergi ödemeye ve seferlere katılmaya zorlanmıştı (Bagrationi 176). Osmanlılar Carlıları Kanık Nehri'ne kadar takip ederek onlara büyük zarar verdiler. Bu durumda Carlılar Osmanlılar'la görüşmeye karar verdi. Dört kişiden oluşan heyeti Gence muhafızı Serasker Mustafa Paşa'nın yanına gönderdikten sonra barış imzalamak mümkün oldu. Osmanlı tarafı

Car ve Tala'nın uygun olarak altı ve dört rehinesini Topkaraağaç'a göndermesi şartı ile barış yapmayı kabul ediyordu. Car-Talalılar da Yenisel, Kızık ve diğer yerlerde Osmanlı tebaalarına zarar vermemeyi taahhüt etmek zorunda kaldılar. Barış imzalandıktan sonra taraflar, askerî operasyonlar sırasında ele geçirilmiş esir ve ganimetleri karşılıklı olarak geri verdiler (El-Cari 24-25). Bundan sonra bölgede kısa süreliğine de olsa barış sağlandı.

Konuya münhasır Osmanlı arşiv belgelerine göre barış sadece altı ay sürdü. Osmanlı belgelerine göre aynı yılın eylül ayında Car-Tala Cemaatlikleri yeniden Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştır. İsyanın bastırılması için Tiflis Muhafızı İshak Paşa, Gence Muhafızı İbrahim Paşa ve İrevan Muhafızı İbrahim Paşa komutasında silahlı güçlerin gönderilmesi planlanmış, lakin Revan'da isyanlar başladığından alınan yeni karar gereği İrevan muhafızına yerinde kalarak asayişi sağlama görevi verilmiştir (BOA, C..AS., №185/8007).

İsyanın bastırılmasına eş zamanlı olarak iki Osmanlı paşası komutanlığında çok sayıda kuvvetin katıldığı dikkate alındığında bu isyanın Osmanlı'nın bölgedeki konumu açısından ciddi tehlike oluşturduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı yönetimi Doğu Gürcistan'da güçlenmenin sadece problemlili Car-Tala Cemaatliklerine boyun eğdirdikten sonra mümkün olabileceğinin farkındaydı.

1724 yılı İstanbul Antlaşması kalıcı olamazdı. Çünkü bu antlaşma, onu imzalayan taraflar arasındaki çatışmayı ortadan kaldırmamış, sadece bir süreliğine ertelemişti. Şöyle ki antlaşmanın şartlarına rağmen Rusya tarafı Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'da etkisinin artmasını istemiyor ve bu amaçla bozgunculuk faaliyetlerinde bulunuyordu.

Rusya tarafının bozguncu faaliyetleri konusundaki bilgilere Osmanlı Sultanı'nın Şekili Ali Paşa'ya gönderdiği fermanlardan birinde karşılaşılmaktadır:

[...] Sıgnaklılardan Abram isimli bir aşâğılık orada (yani Sıgnak'ta) ortaya çıkmış, İsfahan Şahı'ndan sahte bir ferman takdim edip ve nüshalarını çeşitli yönlerle göndermiştir. Şiilerin ekseriyeti bu fermana inanmasalar da bir kısım genç söz konusu belgenin sahih olduğunu kabul ederek yukarıda ismi zikredilen bedhah Abram'ın etrafında toplanmışlardır. Bu konuda Gence Hâkimi Vezirimiz İbrahim Paşa sarayımıza detaylı bilgi verdi. Sonuç itibarıyla bizim yüce irademizle

ismi zikredilen vezirimiz o Abram'ı ve çetesini ortadan kaldırmak için görevlendirildi. Orduların bir kısmı ona devredildi ve buna göre de size emrediyoruz: Ey paşamız, güvenli birlikler toplayarak silahlanmış vezire katılarak onunla birlikte hareket edin... (SEA, pondi 236, sia 2, dokumenti 88, 34-34 (ob)

Yukarıdaki fermanla ismi geçen isyancı Abram Rus hükümetinin Safevi Devleti'ndeki diplomatydı. O, Osmanlı'ya bağlı olan Sıgnak'a yerli halkı Osmanlılara karşı ayaklandırmak için gönderilmişti (Neymat 21).

Osmanlılar Doğu Gürcistan yani Kahetiya ile komşu olan yerli Müslüman hâkimliklerin güçlendirilmesi siyasetini sürdürmekteydi. Yukarıda zikredilen antlaşmaya göre Osmanlılar Kür Nehri'nin kuzeyindeki arazilerde garnizon bulunduramazlardı ve mevcut durumda Gürcü Hâkimliklerini kendilerine bağlı tutmanın tek yolu Osmanlı sarayının vasalları olan yerli Müslüman hâkimliklerin askerî kuvvetlerine güvenmekti. Şöyle ki, Osmanlı Sultanı III. Ahmed 1725 yılında, Şeki Beylerbeyi olan Sahurlu Ali Sultan'ın oğlu Muhammed Bey'e Şeki ile sınırda bulunan Ereş Hâkimliği'nin verilmesine dair özel ferman göndermişti. Bunun karşılığında Sahurlu Muhammed Bey Osmanlı paşalarının talebi ile 300 seçkin askeri ile Gence, Şirvan ve askerî operasyonların yürütülmesinin talep edildiği istenen yere gitmek için hazır olmalıydı. Fermanın muhtevasından, Usumi⁹ Muhammed'in Osmanlı ordusunun operasyonlarında defalarca kahramanlık gösterdiği ve hat-ta söz konusu fermanın önce Osmanlı sarayının ilk fırsatta kendisine mülk vermeyi vadettiği görülür (Berje, Tom.VI, ç. II, s. 775, belge no 13).

Ali Sultan Şeki Beylerbeyi olarak atanmasıyla ilgili olarak Kah da geçici olarak Ali Sultan'ın oğlu Usumi Muhammed'in emrine geçti ve kendisine Kah Beylerbeyi unvanı verildi (Berje, Tom. II s.1091, belge no 18).

1730'lu Yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti

1730'lu yıllara doğru Safevi Devleti dâhilinde durum değişti. Bu değişiklik Türk Afşar boyundan olan Nadir Han'ın Şah II. Tahmasb'ın yanında hizmete başlamasıyla ilgiliydi. Nadir'in daha şahlığınan önce, Tahmasb Kulu namıyla ortaya çıktığını, Şah II. Tahmasb'a hem müşavirlik hem de yardımcılık yaparak Safevi Devleti'nin kötü gidişatını durdurmaya çalıştığını görmek mümkündür (Çakmak 40). Nadir Han kısa sürede kuvvetleri seferber etmeyi ve Afganların Safevilere karşı başlattıkları isyanı bastırma-

yı başardı. 1729'un Aralık ayında Şah Tahmasb başkent İsfahan'a girdi ve yedi yıldan fazla yönetimi elinde bulunduran Afgan-Uveysileri devirerek burada tekrar Safevilerin hâkimiyetini sağladı (Bilge 206). Nadir Han'ın gerçekleştirdiği etkili tedbirler sonucunda Safevi Devleti'nin güçlenmesi, devletin dış politika faaliyetinin yoğunlaşmasına neden oldu. Böyle bir ortamda Osmanlı ve Ruslar tarafından alınmış toprakların kurtarılması Safevi Devleti'nin dış politikasının asıl amacı oldu. 1730 yılının başlarında Safevilerle Osmanlılar arasında savaşlar yeniden başladı. Söz konusu dönemde Osmanlı Devleti'nde siyasi durumun oldukça ağır olduğunu belirtmek gerekmektedir. 1730'un Eylül'ünde İstanbul'da Patrona Halil liderliğinde isyan başlatıldı. Bu da Sultan III. Ahmed'in düşmesine ve yeğeni Sultan Mahmud'un tahta çıkmasına neden oldu (Mustafazade, *Azerbaydjan* 177). Osmanlı Devleti'nin tüm eyaletlerine yeni sultanın tahta çıkmasını haber verme geleneği çerçevesinde Şekili Ali Paşa adına da vasallığı kabul etme sembolleri olan özel ferman ve hilat gönderilmişti. Ali Sultan'a ferman ve hilatı getirecek olan Hamza Paşa başkanlığındaki heyetin törenle karşılanması söylenmişti (SEA, pondi 236, sia 2, dokumenti 88, 40-40 (ob)). Fakat zikredildiği gibi bu dönemde Osmanlı topraklarında isyanlar başlamıştı. Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgesi ile komşu Sığnak'taki isyan tam bu döneme denk gelmektedir. Bu süreçlerin detayları Osmanlı Sultanı I. Mahmud'un Şeki Beylerbeyi Ali Paşa'ya gönderdiği ferman sayesinde ortaya çıkmaktadır. Bu fermana göre 1730 yılının ilkbaharının başlarında Şeki Beylerbeyi Ali Paşa 1500 kişilik askerin başında, din adamları, soylular ve oğullarıyla birlikte Osmanlı Veziri İbrahim Paşa'ya katılmak için Gence Ovası'na geldi. Gence'de İbrahim Paşa da ona katıldı ve emirlerindeki Osmanlı kuvvetleri ile Sığnak'taki isyanın bastırılması için harekete geçti. Yukarıda zikrettiğimiz fermana söz konusu isyanın bastırılmasındaki başarıları için Ali Paşa'ya teşekkür edilmektedir. Fermana ayrıca Osmanlı hükûmetinin Doğu'ya, yani Safevi Devleti'ne karşı seferiyle ilgili planları açıklanmakta, Osmanlı ordularının artık bu amaçla yola çıktığı ve Boğaz'ın Asya kıyılarında, Üsküdar'da oldukları konusunda bilgi verilmekteydi (SEA, pondi 236, sia 2, dokumenti 88, 32-32 (ob)). Tüm eyaletlerle birlikte Şeki Valisi Ali Paşa'ya da sefere katılması istenen emir gönderilmişti. Kendisine Tebriz'i ele geçirme görevi verilmişti. Mustafa Paşa ordunun başkomutanı olarak atandı. Fermanın Ali Paşa'ya Osmanlı ordusunun Tebriz'e ulaşmasına birkaç gün kala kuvvetleri ile Muğan Çölü'nden geçerek Erdebil'e ulaşma ve Erdebil eyaletini ele ge-

çirme, daha sonra Osmanlı komutanlığı ile anlaşarak hareket etme emri verildiği anlaşılmaktadır (SEA, pondi 236, sia 2, dokumenti 88, 33-33 (ob)).

Osmanlı Devleti'nin Ali Sultan ve kuvvetlerinden, bölgedeki isyanların bastırılmasının yanı sıra Safevilere karşı gerçekleştirilecek seferlerde de yardım beklemesi Ali Sultan ve hâkimiyetinin bölgedeki etkisini gözler önüne sermektedir. Prensip olarak Ali Sultan'ın orduları askerî seferlerde Gence Hâkimi İbrahim Paşa, Şirvan Hâkimi Hacı Davud ve Carlı orduları ile birlikte hareket ediyordu (Latifova, *İlisuyskoye* 61).

Sultan III. Ahmed uzun süre başkentte bulunmamasının yeni isyanlara neden olmasından çekindiği için İstanbul'u terk etme konusunda kararsızdı. Sultanın kararsızlığı seferin başında Osmanlıların başarısızlığına neden oldu ve Safevîler Tebriz'i ele geçirdi. Bu durum muhalif atmosferin artmasıyla ve Sultan Ahmed'in tahttan indirilerek yerine Sultan Mahmud'un geçmesiyle sonuçlandı (Bilge 207).

Ali Paşa ve silahlı kuvvetlerinin Osmanlı orduları tarafında savunmasına katıldığı Erdebil'in Şah II. Tahmasb orduları tarafından kuşatılması başarısız oldu. Rus komutanlar tüm vasıtalarla Osmanlıları Hazar bölgesinden sıkıştırıp çıkarmaya çalışıyorlardı. Levaşov liderliğindeki Rusya tarafının çabaları sonuç verdi ve Osmanlılar Erdebil'i terk etmek zorunda kaldılar (GMA, fon 236, liste 2, dosya 88, v.39-39 (ob.)).

1731 yılının başlarında Kafkasya'da Osmanlı ordularının yeni saldırıları başladı. Safevi ordusunun başarıları bazı yerli hükümdarların siyasi eğilimlerinin değişmesine neden oldu. Bu durumdan Azerbaycan'ın kuzeybatı mülklerinin hükümdarları da istisna değildi. Şöyle ki Osmanlı yönetiminin gönderdiği hükümlerin birinden, Osmanlı tarafından kendisine Kah ve Sahur sancaklarının idaresi tevdi edilen Ali Paşa'nın oğlu Usumi Muhammed'in Safevîler tarafına geçtiğini ve 1731 yılının Ağustos-Eylül aylarında Osmanlılara karşı isyan başlattığını görmekteyiz. Bahsedilen hüküm 1731 yılının 13-22 Eylül tarihlerinde Kah ve Sahur'daki isyanı bastırma, Usumi Muhammed'i hapsedip cezalandırma emri ile Şirvan Hâkimi Surhay Bey'e¹⁰ gönderilmişti (BOA, ADVNS_MHM.d, №138, hüküm №371).

1731 yılının eylül ayının sonu Sultan I. Mahmud'un fermanı esasında Sahur ve Kah mülklerinin idaresi Usumi Muhammed'den alınarak yeniden Ali Paşa'ya verildi. Fermana göre yönetimin yeniden Ali Paşa'ya verilmesi Şir-

van hükümdarı Surhay Han'ın Osmanlı sarayına tavsiyesi ile gerçekleşmişti (SEA, pondi 236, sia 2, dokumenti 88, 42-42 (ob.)).

Bununla birlikte Sultan I. Mahmud'un Nisan 1732 tarihli fermanına esasen Usumi Muhammed Osmanlı sarayı tarafından kısa sürede affedildi (SEA, pondi 2, dokumenti 1414, 18-20 (ob)). Sultan, Muhammed Bey'den, gayrimüslimlerden alınan cizye vergisini ödemeyi reddeden Sığnak'taki "kâfirler" in başlattıkları isyanın bastırılmasına yardımcı olmasını talep etmekteydi. Bu fermanla Muhammed Bey'den yeniden Sahur Hâkimi olarak bahsedilmektedir (SEA, pondi 2, dokumenti 1414, 18). Osmanlı İrevan Hâkimi İbrahim Paşa komutanlığında düzenlenen cezalandırma işine Sığnak'a giden Beyazıt Hâkimi Mahmud Paşa ve Gürcü komutanlar iştirak etmekteydiler. Kuzeyden ise Şirvan hükümdarı Surhay Han'ı temsilen Şamahı Hâkimi Kırat Bey, Şirvan ve Dağıstan'dan seçilmiş ordularla ve Şeki Hâkimi Ali Paşa ile Gence Hükümdarı Genceli Paşa askerî kuvvetleriyle birlikte hareket etmeliydi (SEA, pondi 2, dosya 1414, 18-18 (ob)). Osmanlı yönetiminin topladığı kuvvetlerin sayısı Sığnak'taki isyanın oldukça büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Fermanla bahsi geçen dönemde Osmanlı ve Safevi devletleri arasında barışın mevcut olduğu kaydedilmektedir (SEA, pondi 2, dokumenti 1414, 20). Söz konusu barış 1732 yılının Ocak ayında iki devlet arasında imzalanmış olan Kirmanşah Barışı'dır. Barışın şartlarına göre Araz Nehri iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmekte, Şirvan, İrevan, Nahçıvan, Dağıstan, Kartli ve Kaheti Osmanlılara; Tebriz, Erdebil, Kirmanşah ve Hemedan ise Safevilere verilmekteydi (Mustafazade, *Azerbaydjan* 181). Böylece Azerbaycan'ın kuzeybatı arazileri de Osmanlı'nın idaresi altına geçmekteydi. Buna rağmen, bahsi geçen bölgede isyanlar devam etmekteydi. 1732 yılının Eylül ayında Şirvan Hâkimi Surhay Han'a gönderilen hükümde, Tiflis ve Kaheti Eyaletleri ile Topkaraağaç Kalé'si ve çevresinin Safeviler ve Lezgiler tarafından istilaya uğradığı beyan edilmiş, Kaheti eyaletinde ortaya çıkan isyanın bastırılması, Topkaraağaç muhafazası, Car ve Talâ'da nizamın tesisi için görevlendirilmiş olan İshak Paşa ile oğlu Yusuf Paşa'ya gereken yardımın gösterilmesi hususunda hep birlikte hareket edilmesi adı geçen Osmanlı paşalarına emredilmiştir (BOA, A.DVNS.MHM.d, no. 138, hüküm no. 1363).

1732-1735 Yıllarında Safevî-Osmanlı Savaşları ve Sonuçları

Nadir Han'ın 1732 yılının ağustosunda Şah II. Tahmasb'ı hapsedip devirmesi ve onun 3 aylık oğlunu III. Abbas ismiyle yeni Şah ilan etmesi mevcut durumu değiştirdi. Nadir Han, yönetimi tam olarak eline aldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı askerî operasyonları aktif şekilde genişletmeye başladı. 1732 yılının sonlarında Nadir Han Uğurlu Han'ı orduyla Gence'ye gönderdi. Kendisi ise 100 bin kişilik ordusuyla Irak'a doğru harekete geçti. 1733 yılının Ocak ayının ortalarında Bağdat kuşatılmaya başlandı. Nadir Han'ın beklenmedik saldırısı karşısında hazırlıksız yakalanan Osmanlı ordusu güç durumda kaldı. Osmanlı barış istemek zorunda kaldı ve 1733 yılının Şubat ayında taraflar arasında barış antlaşması imzalandı. Bağdat Antlaşması'na göre Osmanlılar son 10 yılda ele geçirdikleri tüm toprakları geri vermek zorundaydılar. Antlaşmanın akdedilmesiyle ilgili olarak Sultan tuttukları bölgelerin tüm paşalarına ellerinde olan vilayetleri Safevilere devretmelerini talep eden bir ferman gönderdi (SEA, pondi 2, sia 1, dokümenti 2860, 4-5). XIX. yüzyıl yazarlarından Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un kaydettiğine göre Nadir Han bu fermanın nüshalarından birini Sultan'a diğerini ise Şirvan Hâkimi Surhay Han'a gönderdi. Lakin Surhay Han kılıç gücüyle aldığı Şamahı'yı teslim etmeyeceğini bildirerek elçiyi öldürdü (Bakıhanov 138). 1734 yılının Ağustos'unda Nadir, Surhay Han'ı cezalandırmak için Şamahı'ya girdi. *Car Salnamesi*'nde bu olay şu şekilde kaydedilmiştir: “*Nadir'in büyük bir orduyla Şamahı'da ortaya çıkması o kadar ani olmuştu ki bu durumdan şehre girinceye kadar kimse haberdar olmamıştı.*” (El-Cari 27). Surhay Han Şamahı'dan çekilerek komşu Gabele mahallesinde direniş hazırlığına başladı. “Salname”de verilen bilgiye göre Surhay Han Dağıstan'dan, Gence'de bulunan Osmanlılardan, Kırım Tatarlarından ve Sahur vilayetinden ordu toplamaya başladı (El-Cari 27). Bundan haberdar olan Nadir, oğlu Rıza Kulu Mirza'yı silah ve mühimmatla Şamahı'da bırakıp üç gün sonra 12 bin kişilik orduyla Surhay Han'ın vatanı olan Gazıkumuk üzerine yürüdü (Bakıhanov 138).

Gazıkumuk yönüne yürüyen Kızılbaşlarla¹¹ Surhay Han'ın orduları arasında savaş Şamahı ile Gabele arasındaki Devebatan arazisinde yaşandı. Bu savaşta Surhay Han mağlup oldu (El-Cari 27). Gazıkumuk dağıldı ve yönetim Nadir Han tarafından Geray Şamhal'ın oğlu Haspolad'a devredildi. Bundan sonra 1734 yılının sonbaharında Surhay Han'ın takibinin kışa kadar uzaya-

bileceğini dikkate alan Nadir, Ahı'tya, oradan da Şahdağ yoluyla Gabele'ye yöneldi (El-Cari 27-28; Bakihanov 140).

Nadir Han, Ekim 1734 tarihli fermanıyla Melik Alimerdan Bey'i Şeki Hâkimi olarak atadı ve Alimerdan Bey'in tek bağımsız melik olarak tanınmasını emretti. Ferman, Şah mührü ile onaylanmıştı (Musevi, *Orta Esr*, 61, belge no 14; Kagramanov 16, belge no 20). Buradan şöyle bir sonuca varılabilir: Bağdat Antlaşması imzalandıktan ve Azerbaycan'ın kuzeybatı bölgeleri Safevilerin denetimine verildikten sonra Sahurlu Ali Sultan Osmanlı sultanının atadığı hükümdar olarak Şeki'nin yönetiminden uzaklaştırılmış, yerine ise Nadir Han'ın adayı Melik Alimerdan Bey atanmıştı. Şunu da kaydedelim ki uzun süre Surhay Han Gazıkumuklu adına Şamahı'nı idare etmiş olan Kırat tarafından 1733 yılında Şeki'ye dair verilmiş fermanla yukarıda adı geçen Alimerdan Bey ve Melik Sefikulu'nun oğullarının çeşitli vergi ve mükellefiyetlerden muaf tutulmasından bahsedilmektedir (Musevi, *Orta Esr* 60, belge no 13). Söz konusu fermanla Surhay Han'ın ismi "Lezgi Surhab" şeklinde yazılmıştır ki, bu da Musevi'nin "Kırat"ın Surhay Han'ın lakabı olduğu şeklinde yanlış bir sonuca varmasına neden olmuştur (Musevi, *Orta Esr Azerbaycan Tarihine Dair Farsdilli* 33). Bununla birlikte Sevda Süleymanova'nın *Car Salnamesi*'nde yaptığı şerhlerde haklı olarak kaydettiği gibi "*diğerleri Dağistan halklarının tamamını "Lezgi" olarak isimlendirirler de bunların her biri kendi aralarında kendi adları veya yer adlarına göre isimlendirilirler. Bu yüzden Lak halkına mensup ve Gazıkumuktan olan Surhay hiçbir zaman kendisini "Lezgi" olarak isimlendirmezdi.*" (El-Cari 99). Bu durum yukarıda kaydedilen fermanın gerçekten de Surhay Han'ın sadık hizmetçisi ve temsilcisi Kırat tarafından efendisinin adından verildiğini ispatlamaktadır.

1734 yılının Ekim ayının ortalarında Nadir Han ordusu ile Gence'ye yaklaştı. Nadir, Osmanlı ve müttefikleri olan Kırım Tatarlarının bulunduğu Gence Kalesi'ni kuşatmaya başladı (Bakihanov 140). Gence kuşatması 4 ay devam etti. Uzun süren kuşatma ve Nadir'in ordularının burada bulunması, ordunun işe ihtiyacını karşılamak zorunda kalan yerli ahalinin fakirleşmesine ve ekonomik durumun kötüleşmesine neden oldu (Eşref gızı 99). Ekonomik durumun kötüleşmesi yerli ahalinin rahatsızlığını artırdı ve zamanla Nadir'e karşı ayaklanmaya başladılar. Nadir isyanı bastırmak için ordu gönderdi (El-Cari 28).

Bakıhanov'un kaydettiğine göre Nadir Han Kahetiya Valisi İmamkulu Han'ın oğlu Ali Mirza'ya Gürcistan tarafından Car üzerine hareket emri verdi (140-141). Bagrationi Vakhuşti, Nadir Han'ın Teymuraz'a büyük bir ordu verecek kendisini Car'ı yıkmak için gönderdiğini yazmaktadır. Kaynağın verdiği bilgilere göre bundan haberdar olan Osmanlılar, Topkaraağaç Kale'sini terk ederek Tiflis'e çekildiler (177). Teymuraz'ın birlikleri onları karşılamak için çıkan "Vilayet"¹² ordusunun saldırısı altında komşu Leleli köyüne doğru çekilmek zorunda kaldılar. Dağistan'dan 400 kişilik savaşçı birliği Carlılara yardım için geldi. Kışın başlarında Aliabad köyünün yukarı kısmında yaşanan savaşta Carlılar ve müttefikleri mağlup olarak geri çekilmek zorunda kaldılar. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda Safeviler Car-Talalılardan Nadir Han'a hizmet için 150 asker talep etti. Talep olunan 150 asker görüşmelere katılan 10 temsilciyle (6 tanesi Car, 4 tanesi Talâ'dan) Gence'nin kuşatmasına katılmak için Nadir'e gönderildi (El-Cari 28). Lakin "Salname" yazarının haber verdiği gibi Nadir Han mektup göndererek Car'dan 150 savaşçı daha vermesini talep etti. Askerler tamamlanıp yola çıktıklarında Safevi birliklerinin artık Tala köyünde konuşlandığı anlaşılmıştı. 1735 yılının şubatında taraflar arasında 14 günlük savaş yaşandı. Emir Ahmed (Cingöz) Kalesi dışında Carlıların tüm kaleleri Kızılbaşlar tarafından ele geçirildi. Kızılbaşlar Kateh, Car, Tala, Çardak köylerinde ve Yenisel nahiyesinde evleri yaktılar, kalan halkı esir aldılar. "Salname" yazarı, tasvir edilen olayların ramazan ayında yaşanmasından dolayı kendilerini "kâfir" olarak isimlendirmektedir (El-Cari 29).

Bu sırada Gence kuşatması devam etmekteydi. Osmanlı garnizonu Kars'ta bulunan Abdullah Paşa'dan yardım almayı ümit ederek teslim olmayı reddediyordu. Böyle bir durumda Osmanlı garnizonunun tüm ümitlerini boşa çıkarmak niyetinde olan Nadir Han, ordunun bir kısmını Gence yakınlarında bırakıp Carlıları korku içinde tutmak için Ağdaş'a farklı bir ordu gönderdi (Bakıhanov 141). Nadir kendisi 15 bin kişilik bir ordu ile Kars'a doğru yola çıkarak Abdullah Paşa komutanlığındaki Osmanlı ordusunu İrevan'ın kenarına çekebildi. Burada beklenmedik şekilde pusuya düşen Osmanlı ordusu mağlup oldu ve Abdullah Paşa öldürüldü. Bu galibiyetten sonra Tiflis, İrevan ve Gence'de bulunan Osmanlı garnizonları, topları ve esirleri Nadir'e teslim edip vatana dönmek zorunda kaldılar (Bakıhanov 141-142). 300 askeri ile İshak Paşa'ya bağlı olan Gazıkumuklu Surhay Han'ın oğlu Murtaza Ali Bey de Abdullah Paşa'nın katledildiğini öğrendiğinde geri dönmek zorunda kaldı.

1735 yılının ağustosunda Nadir Han Tiflis'i savaşmadan aldı. Burada ordu ile birlikte İshak Paşa direniş gösteremeyip geri çekilmek zorunda kaldı. Toplar ve esirler Safevi ordusunun eline geçti (El-Cari 30).

Nadir Tiflis'teyken Carlılardan rehinelerle birlikte Karştan kendilerine gönderilmiş üç elçiyi ve soyluları da göndermeyi talep etti. Lakin Nadir'in elçileri Carlılar tarafından öldürüldü (El-Cari 30). Carlılar tüm çabalarına rağmen elçilerin öldürülmesi gerçeğini saklayamadılar. "Car Salnamesi" yazarının verdiği bilgilere göre elçilerin öldürüldüğünü öğrenen ve Kah vilayetinin yakılmasına dair Sahur Usumisinden, yani Ali Sultan'dan şikâyet alan Nadir, Car'a karşı sefere çıktı. Üç gün içinde Kanık Nehri'ni geçti ve 1735 yılının 23 Kasım tarihinde Car ile Tala arasında durdu. Kanlı savaştan ve birçok köyün yıkılmasından sonra Nadir'in ordusu Şeki ve Ereştten geçerek Şamahı'ya gitti (El-Cari 31).

Yukarıda bahsettiğimiz olayların cereyan ettiği sırada Kırım Hanı Derbent'te kuvvetlerini toplamıştı. Kırım Hanı'nın Derbent'te olduğunu ve Murtaza-ali'nin oğlu Eldar'ı Şamhal, Surhay Han'ı Şirvan Hâkimi, Usumi Ahmet'i ise Derbent Hâkimi tayin ettiğini Şamahı'da iken öğrenen Nadir Han, üç yöne ayırdığı ordusunu Buduk ve Kınalık'a (bizzat komuta ediyordu), Samur mahalline ve Küre Hâkimliği'ne gönderdi (Bakihanov 143). Kışın ağır şartlarına rağmen Nadir'in Dağistan'a cezalandırma seferi başarılı oldu.

Dağistan'da işleri yoluna koyduktan sonra 1736 yılının ocak ayında Nadir Kızılbaş hanları ile birlikte Muğan Çölü'ndeki çadırına geldi (Bakihanov 144). Burada kendisini Safevi Devleti'nden nüfuzlu 100 bin kişi bekliyordu. İşte burada düzenlenen kurultayda Şah ilan edildi. Böylece Safevi Devleti'nin 235 yıllık varlığı sona erdi ve yeni Afşarlar Devleti'nin temeli atıldı (Buniyatov 56-57).

Sonuç

Konuyla ilgili ana kaynakların ve literatürün tahlili 1720-1730'lu yıllarda Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyasetinde Azerbaycan'ın kuzeybatı topraklarına özel bir önem verdiğini göstermektedir. Daha önceki döneme ait Osmanlı sultanlarının ferman ve hükümlerini incelediğimizde aslında bu politikanın Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda başlayan politikasının bir devamı olduğunu görürüz. Önceki dönemden en önemli farkı ise 1720-1730'lu yıllarda Rusya İmparatorluğu'nun da Osmanlı Devleti ile Kafkasya alanında rekabete girmesidir. I. Petro'nun 1722 yılında Azerbaycan'ın Hazar

kıyısındaki bölgelere sefere başlaması ve Ruslar tarafından Bakü'nün işgal edilmesi sonucunda Azerbaycan'ın kuzeybatı arazileri ve genel olarak Kafkasya Safevi-Osmanlı-Rusya savaşlarının meydanına dönüşmüştür.

Araştırdığımız dönemde Safevi Devleti'nin başarısız dinî siyasetinden yararlanan Osmanlı Devleti, Kuzey Azerbaycan ahalisinin önemli bir kısmını kendi tarafına çekebildi. Osmanlı Devleti'nin bölgesel temsilcileri Kuzey Azerbaycan'da Hacı Davud, Gazikumuklu Surhay Han, Gaytaklı Ahmet Han, Sahurlu Ali Sultan gibi yerel liderler vasıtasıyla burada konumlarını güçlendirmeyi başardılar. Osmanlı yönetimi yerel yöneticilere onların mülkleri üzerindeki hâkimiyetlerini tanıyan özel hüküm ve fermanlar, değerli hediyeler ve ilk olarak kendisine bağlılığını kabul etmesini sembolize eden hilat göndermekle ve yerel yöneticilere aynı şekilde Osmanlı unvanları vermekle onları kendi tarafına çekmek politikasında yeterince başarılı olmuştur.

Araştırılan dönemin ister yerli isterse de Osmanlı ve Safevi kaynaklarının karşılaştırmalı tahlili, bu savaşlar sırasında Azerbaycan'ın kuzeybatı mülklerinin hâkimlerinin tutumlarını belirlerken ilk önce yönettikleri siyasi yapıların geleceğini güvence altına almaya çalıştıklarını göstermektedir. Yerli ahalinin ve hükümdarlarının tutumunu din faktörü de önemli ölçüde etkilemekteydi. Şöyle ki, kuzeybatı Azerbaycan ahalisi Ehli-Sünnet olmakla, Şii Safevi Devleti ve Hristiyan Rusya İmparatorluğu'ndan farklı olarak Osmanlı Devleti tarafında kalmayı tercih ediyorlardı. Lakin fermanların içeriği, yerel yöneticilerin kendi devlet çıkarlarını ilk sıraya koyduklarını gözler önüne sermektedir. Osmanlılar, Safeviler ve Rusya, Azerbaycan'ın kuzeybatısının önemli jeostratejik konumunu dikkate alarak yerli hükümdarları ve onların tebaalarını kendi tarafına çekmeye çalışıyorlardı.

XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğine doğru Kafkasya uğrunda Safevi-Osmanlı-Rusya rekabetinde durum değişti. Bu değişiklik Türk Afşar boyundan olan Nadir Han'ın hem savaş tekniklerinin hem de siyasetinin sahneye çıkması ile ilgili oldu.

Kuzeybatı Azerbaycan'daki hâkimliklerin, aynı şekilde genel olarak Kafkasya'nın kaderi esasen 1735 yılında çözüldü. 21 Mart 1735'te Gence yakınlarında Rusya ile Safeviler arasında Gence Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Rus orduları Hazar'a kıyısı olan bölgeleri terk etmek zorunda kaldı. Hazar'a kıyısı olan bölgeleri ele geçiren Nadir Han, Osmanlıları sıkıştırmak

için de mücadeleyi artırdı. Taraflar arasında sorunları bitiren savaş 1735 yılının Haziran'ında Üçkilise'den kuzeydoğu tarafta yaşandı ve Nadir'in galibiyeti ile son buldu. Böylece üç asırlık aktif Kafkasya siyasetinden sonra 1730'lu yılların ikinci yarısına doğru Osmanlı Devleti Kafkasya'yı XIX. yüzyıla kadar terk etmek zorunda kaldı.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarın herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Açıklamalar

- 1 Gürcü devletleri ve Bizans.
- 2 İlisu (Sahur) Sultanlığı Azerbaycan'ın kuzeybatısında, Gürcüstan'la sınır bölgelerinde XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mevcut olmuş ve kurulduğu tarihten itibaren hem Safevi Devleti'nin hem de Osmanlı Devleti'nin Kafkasya siyasetinde önemli yere sahip olan Müslüman hâkimliği olmuştur. İlisu Sultanlığı'nın sınırları çağdaş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kah, kısmen Zagatala ilçelerini ve kısmen komşu Dağıstan Cumhuriyeti'nin Rutul ilçesini kapsıyordu (Lineviç 1; Latifova, *İlisuyskoye* 67).
- 3 Car-Tala Cemaatlikleri'nin sınırları çağdaş Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Zagatala, Balaken ve kısmen Kah ilçelerini, Dağıstan Cumhuriyeti'nin sınır bölgelerini ve Gürcüstan'ın Lagodekhi ve Siğnak ilçelerini kapsıyordu ve toprakları kuzeyde Büyük Kafkas Dağları'nın kuzey yamaçlarından, güneyde Kura Nehri'ne kadar uzanıyordu (Eşref gızı 55).
- 4 Rusça kısaltması AKAK olarak geçmektedir.
- 5 İlisu (Sahur) Sultanlığı ile Car-Tala Cemaatliği çoğu zaman ittifakla hareket ettiklerinden kaynaklarda "Car-İlisu" veya "Vilayet" şeklinde geçmektedir.
- 6 Antlaşmanın ikinci ve üçüncü maddeleri.
- 7 Bu ad altında kaynak Osmanlı Sultanı III. Ahmed'i kastetmektedir.
- 8 Bu bilgiyi doğrulayan Sultan III. Ahmed'in Car-Tala Cemaatliğine göndermiş olduğu fermanın bir nüshası hâlen Zakatala Tarih-Diyarşünaslık Müzesi'nde muhafaza edilmektedir (Süleymanova, "Zakatala Tarih" 177).
- 9 Dağıstan'da unvan.
- 10 Osmanlı Sultanı III. Ahmed'in hatt-ı hümayunu ile Şirvan Eyaleti Hanlığı yönetimi, hicri 4 Şevval 1136 (m. 26 Haziran 1724) tarihinde Gazi Kumuk Hâkimi Surhay Han'a tevcih edilmiştir (BOA, C.DH, no. 164/8168).
- 11 "Kızılbaş", Safevî Devleti'nin tebaasını, yukarıda ise Safevi birliklerini ifade eder.
- 12 Car-Tala Cemaatliği ve Sahur Hâkimliği.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
(BOA), A.DVNS.NMH.d, no. 7.
BOA, ADVNS_MHM.d, no. 138 / 371.
BOA, A.DVNS.MHM.d, no. 138 / 1363.
BOA, C.AS, no. 185 / 8007.
BOA, C.AS, no. 746 / 31373.
BOA, C.DH, no. 164/8168.
BOA, C.HR, no. 28/1394.
Sakartvelos Erovnuli Arkivi (SEA), pondi 2, sia 1, dokumenti 2860.
SEA, pondi 2, sia 2, dokumenti 1414.
SEA, pondi 236, sia 2, dokumenti 88.

Diğer Kaynaklar

- Aliyev, F.M. *Antiiranskiye Vstupleniya i Borba Protiv Turetskoy Okkupatsii v Azerbaydžane v Pervoy Polovine XVIII veka*. Elm, 1975.
Azerbaycan Tarihi. Yeddi cildde. III cild. Bakı, Elm, 1999.
Bagrationi, Vakhuşti. *İstoriya Tsarstva Gruzinskogo*. Çev. N. T. Nakaşidze, Tiflis. Metsniyereba, 1976.
Bakihanov, Abbasgulu Aga. *Gülistan-i İrem*. Elm, 1991.
Berje, Adolf. *Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografişeskoyu Komissiyeyu*. Tom. II Tipografiya Kantselyarii Namestnika Tiflisskogo, 1868.
Berje, Adolf. *Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografişeskoyu Komissiyeyu*. “Genealogişeskaya Tablitsa Yelisuyskih Sultanov.” Tom III. Tipografiya Kantselyarii Namestnika Tiflisskogo, 1869.
Berje, Adolf. *Akti, Sobranniye Kavkazskoyu Arheografişeskoyu Komissiyeyu*. T. VI, çast II. Tipografiya Kantselyarii Namestnika Tiflisskogo, 1875.
Bilge, Sadık Müfit. *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya (1454-1829) (Tarih-Toplum-Ekonomi)*. Kitabevi, 2015.
Büniyatov, Ziya. *Armyanskaya Anonimnaya Hronika 1722-1736 gg*. Elm, 1988.
Calalyan, Yesai Hasan. *Kratkaya İstoriya Stranı Albanskoy*. Çev. Z.M. Buniyatov. Elm, 1989.
Çakmak, Mehmet Ali. *Hanlıklar Devrinde Azerbaycan-Türkiye Münasebetleri (1723-1829)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
El-Cari, Molla Mehemed. *Car Salnamesi*. Arapcadan terc., giriş, şerhler və geydler Sevda Süleymanova. Seda, 1997.

- Efendiyev, Oktay. *Azerbaydjanskoye Gosudarstvo Sefevidov v XVI Veke*. Baku, Elm, 1981.
- Eşref gızı, Arzu. *Car-Balaken Camaatlığı (XVII Esrin Sonu – XIX Esrin 30-cu İlleri)*. Baku, UniPrint, 2009.
- Guseyn-zade, Rauf. *Kavkaz i Seldjuki*. Baku, Kavkaz, 2010.
- Kagramanov, Dj. *Opisanıye Arxeografişeskih Dokumentov*. Baku, Izd-vo Elm, 1969.
- Külbilge, İlker. *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Latifova, Elvira. *İlisuyskoye Sultanstvo*. Baku, Şarg-Garb, 2010.
- Latifova, Elvira. “XVI. Yüzyılın Sonu – XVIII. Yüzyılın 30’lu Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Politikasında Azerbaycan’ın Kuzeybatı Toprakları” (Osmanlı Sultanlarının Fermanları Bazında) / *XVII. Türk Tarih Kongresi*. Ankara, 2018. IV.Cilt – VI. Kısım. Osmanlı Tarihi, ss. 2263-2279.
- Lineviç, İ. “Bıvşeye Yelisuyskoye Sultanstvo” / *Sbornik Svedeniy o Kavkazskih Gortsah*. Vıpusk 7. Tiflis, İzdaniye Gorskago Upravleniya, 1873, ss. 1-54.
- Mamedov, T. M. “Kaime” Bedreddinzade Ali-beya” / *İzvestiya AN Azerb. SSR, ŞİFP*. No 3, 1988, ss. 71-73.
- Musevi, T. M. *Orta Esr Azerbaycan Tarihine Dair Fars Dilinde Yazılmış Senedler*. Baku, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyasının Neşriyyatı, 1965.
- Musevi, T. M. *Orta Esr Azerbaycan Tarihine Dair Farsdilli Senedler, XVI-XVII Esrlere*. Baku, Elm, 1977.
- Mustafazade, Tofik. *Azerbaydjan i Russko-Turetskiye Otnoşeniya v Pervoy Treti XVIII v*. Baku, Elm, 1993.
- Mustafazade, Tofiq. *XVIII Yüzillik - XIX Yüziliyin Evvellerinde Osmanlı-Azerbaycan Münasibetleri*. Elm, 2002.
- Neymat, Meşedikhanım. *Korpus Epigrafişeskih Pamyatnikov Azerbaydjana. – Arabo-Perso-Tjurkoyazıçnıye Nadpisi Şeki-Zakatalskoy Zonu (XIV vek – naçalo XX veka) T.II*. Baku, XXI-YNE, 2001.
- Süleymanova, Sevda. *XVIII Esrde Azerbaycanın Siyasi Tarihinde ve İgtisadiyyatında Car-Tala İcmalarının Yeri (Arabdilli “Car Salnamesi” Menbeyi Esasında)*. Tarih elmləri namizedi alimlik derecesi almak üçün tegdim olunmuş diss. Avtoref., Baku, Milli Elmler Akademiyası, 1999.
- Süleymanova, Sevda. “Zagatala Tarih-Diyarşünaslıg Muzeyinin XVIII-XIX Esrlerere Dair Arheografik Senedleri” / *Azerbaycan EA-nın Heberleri. Tarih, felsefe, hügug seriyası*. No. 4, 1990, ss. 50-55.

The Place and Role of the Northwest Territories of Azerbaijan in the Caucasus Politics of the Ottoman State in the 1720-1730s*

Elvira Latifova**

Abstract

The period we are researching constituted a special phase in the Caucasian policy of the Ottoman state. Along with their traditional rival in the East - the Safavid state, during this period, the Ottomans had to fight with the Russian Empire to strengthen in the Caucasus. As in the past, in the 1720-30s, the Ottoman state, continued the policy of strengthening local Muslim possessions and turning them into its reliance in the fight against its rivals. Among the created state formations, the Sheki possession, the Tsakhur (Ilisu) sultanate and the Jar-Tala societies that existed in the north-west of Azerbaijan are of particular importance. The Ottomans, taking this circumstance into account, paid specific attention to these possessions. Meanwhile, while local rulers in the current situation mostly acted on the basis of the interests of protecting their own security. Along with this, the northwestern possessions of Azerbaijan in their foreign policy orientation aimed towards the Ottoman state, which was explained by their religious community.

The presented article contains a link to sources of research on the place and role of the northwestern lands of Azerbaijan in the Caucasian policy of the Ottoman state in the 1720-30s.

Keywords

Ottoman state, Caucasus, northwestern Azerbaijan, Tsakhur, Ilisu, Sheki, Jar-Tala.

* Date of Arrival: 29 July 2022 – Date of Acceptance: 31 January 2023

You can refer to this article as follows:

Latifova, Elvira. "The Place and Role of the Northwest Territories of Azerbaijan in the Caucasus Politics of the Ottoman State in the 1720-1730s." *bilig*, no. 107, 2023, pp. 101-125, <https://doi.org/10.12995/bilig.10704>.

** Doç. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü – Bakü/Azerbaycan
ORCID: 0000-0002-4218-6224
eletifova@mail.ru

Место и роль северо-западных территорий Азербайджана в кавказской политике Османского государства в 1720-30-е годы*

Эльвира Латифова **

Аннотация

Северо-западные территории Азербайджана, включающие Шекин-ский, Закаतालский, Белоканский, Гахский, Габалинский и Огузский районы современной Азербайджанской Республики, исторически имели важное военно-стратегическое значение. Не случайно, что эти территории непременно становились яблоком раздора между великими державами, желавшими укрепиться на Кавказе. По этой же причине, Шекинское владение, Цахурское (Илисуйское) султанство и Джаро-Тальские вольные общества, существовавшие в северо-западном Азербайджане со второй половины XVI века до первой половины XIX века, были втянуты в длительный конфликт между Османским и Сефевидским государствами. В 1720-30-е годы, в соперничество за Кавказ с двумя вышеуказанными державами вступила и Российская империя. Соперничающие державы проводили политику укрепления власти правителей указанных местных государственных образований с целью использовать их силы для собственного укрепления на Кавказе. Местные же правители в сложившейся ситуации больше действовали, исходя из защиты собственных государственных интересов.

В данной статье на основе первоисточников исследуется место и роль северо-западных владений Азербайджана в кавказской политике Османской империи в 1720-30-е годы.

Ключевые слова

Османское государство, Кавказ, северо-западный Азербайджан, Цахур, Илису, Шеки, Джар-Тала.

* Поступило в редакцию: 29 июля 2022 г. – Принято в номер: 31 января 2023 г.
ссылка на статью:

Latifova, Elvira. "The Place and Role of the Northwest Territories of Azerbaijan in the Caucasus Politics of the Ottoman State in the 1720-1730s." *bilig*, no. 107, 2023, pp. 101-125, <https://doi.org/10.12995/bilig.10704>.

** Доц., д-р, Бакинский государственный университет, исторический факультет – Баку / Азербайджан
ORCID: 0000-0002-4218-6224
eletifova@mail.ru